

- muzejnik. Ukvarjal se je z naravoslovnimi vedami in montanistiko, izpolnil pri baronu Žigi Zoisu. Leta 1820 je zapustil državno službo. Sodeloval je pri Kranjski kmetijski družbi in ustanavljanju deželnega muzeja.
4. Slovenski biografski leksikon I., str. 410. Anton Jeuniker, doktor medicine. V Ljubljano je prišel okrog leta 1799 kot policijski zdravnik; leta 1803 pa je nastopil službo kot okrožni fizik. Za časa Napoleonove Ilirije je postal civilni zdravstveni referent in ravnatelj civilne bolnice. Poučeval je internistiko na ljubljanski fakulteti in nadaljeval delo tudi pod avstrijsko upravo na kirurški šoli vse do leta 1817, ko je postal protomedik v Trstu.
  5. Slovenski biografski leksikon III, Ljubljana 1960-1971, str. 155. Anton Rudež (1757-1829), graščak in preroditelj. Rodil se je na Krasu. Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani v letih 1769-1773. Bil je Vodnikov sošolec. Izhajal je iz prve skupine ljubljanskih dijakov, ki so s pozornostjo in simpatijo sprejemali prerodne ideje Kumerdejevega načrta in Pohlinove dejavnosti. Prijateljstvo z Vodnikom in tesna povezanost s Zoiso je to usmerjenost utrdila in ji dala večje pobude. Zbiral je jezikovne posebnosti in narodne pesmi. Služboval je od leta 1789 na ribniškem posestvu kot uradnik. Leta 1793 je vzel posestvo v najem. Z nakupovanjem zemlje pa je postavil temelj svoji graščinski posesti.
  6. Slovenski biografski leksikon III, str. 172. Luka Rus (1767-1836), odvetnik v Ljubljani. Dne 13. januarja 1812 je bil imenovan za člana začasne ljubljanske občinske uprave, ni pa bil sprejet med municipalne svetnike definitivno ustanovljene ljubljanske merije. Po restavraciji ponujenega županskega mesta ni sprejel.

Pomemben je zaradi strokovnega deleža, ki ga je imel pri prenosni davka v času Ilirskih provinc.

7. Slovenski biografski leksikon IV, Ljubljana 1980-1991, str. 509-528. Valentin Vodnik (1758-1819), pesnik, časnikar in jezikoslovec. Izhajal je iz številne kmečke družine. Leta 1775 je stopil v frančiškanski red. Noviciat je opravil v Nazarjah - prejel je redovno obleko in redovno ime Marcelijan. Študiral je na frančiškanski šoli v Novem mestu, filozofijo in bogoslovje v Ljubljani. Leta 1784 je postal posvetni duhovnik, odvezan nekaterih redovnih dolžnosti. Služboval je v različnih krajih. Leta 1796 je bil imenovan za novega kooperatorja pri sv. Jakobu v Ljubljani in za benificiat pri cerkvi sv. Florjana. V duhovniški službi je ostal do leta 1798, ko je zaprosil za profesuro na gimnaziji in jo tudi dobil - postal je prof. 5. razreda (t.i. »poetika«). Poučeval je različne predmete. Pod francosko okupacijo je bil najprej potrjen za profesorja francoščine, pozneje pa je prevzel več pomembnih delovnih mest. Z vrnitvijo Ilirskih provinc Avstriji oktobra 1813 sprva ni prišlo do sprememb, ki bi bile za Vodnika neprijetne ali usodne. Dne 19. julija 1814, je grof F. J. Saurau predlagal cesarju, naj Vodnika odstrani iz šole zaradi pesmi Ilirija oživljena in zvez s prostozidarstvom. Dne 26. decembra je Franc I. s posebno odločbo ukazal, naj se skupaj s F. Peeseneggerjem upokoji tudi Vodnik, ali pa namesti izven ilirskih dežel v službi, ki ne bi bila povezana z vzgojo mladine. Leta 1815 je bil upokojen; pokojnina je bila skromna, zato si je pomagal s stranskimi zaslužki in se poskušal ponovno zaposliti, vendar službe ni dobil.

Fototeka Zgodovinskega arhiva Ljubljana, način urejanja in strokovna obdelava

Jože Suhadolnik

Fotografija nam pripoveduje, razlaga in obnavlja našo lastno zgodovino, tudi tisto, ki šele nastaja.

Fotografsko gradivo je vizuelen, dokumentaren, zgodovinski vir, ki ima pomen za znanost, kulturo, posebej pa še za zgodovino in ga uvrščamo med kulturno dediščino, ki ima znanstveno, kulturno, zgodovinsko ali estetsko vrednost s svojo vsebino in je namenjeno proučevanju. Kompletnost gradiva, njegova urejenost in dostopnost so predpogoji za razvoj uporabe, ustrezna tehnična opremljenost arhiva (fotografski laboratorij, izdelava reprodukcij, printer, mikročitalac idr.), popularizacija gradiva (razstave, publikacije, raziskovanje, sodelovanje, izmenjave) pa so pogoji za razvoj uporabe.

V arhivih opravljamo svoje delo predvsem zato, da bi se gradivo uporabljalo v znanstvene in raziskovalne namene. Uporaba je praviloma vezana na arhivsko čitalnico, na posebno zahtevo pa dobi naročnik na svoje stroške tudi mikrofil-

me, kopije oziroma reprodukcije (fotografij, plošč, razglednic).

Pri uporabi fotografskega gradiva je potrebno sodelovanje arhivista in uporabnika. S pomočjo arhivskih evidenc naj bi se le-ta sam seznanjal s tem, kako je gradivo urejeno, po kakšnem postopku bo najlažje prišel do stvari, ki ga zanima. Arhivist mu pri tem svetuje, ni pa njegova naloga, da uporabniku sam zbira podatke za določeno temo.

Gradivo iz fototeke ZAL je del kulturne dediščine. Tega poleg arhivov hranijo še muzeji, knjižnice, raziskovalne in druge inštitucije ter posamezniki. Veliko zanimanje za tovrstno gradivo se ne ujema vedno z načeli pravega strokovnega odnosa, ki zahtevajo sistematično zbiranje, urejanje in popisovanje fotografij po enotni metodologiji. Nadalje lahko govorimo o razdrobljenosti, nezadovoljivi preglednosti, marsikdaj neustreznem hranjenju in s tem propadanju te občutljivih virov (predvsem fotografskih plošč

in negativov). Mnogo preradi namreč vidimo samo njihovo uporabo, manj pa skrb za njihovo ohranjanje in zagotavljanje ustreznih pogojev za hranjenje.

Še dolgo nerešeno bo verjetno ostalo vprašanje pristojnosti za fotografsko gradivo glede na to, kdo je zadolžen za njegovo strokovno obdelavo, vključno z zbiranjem. Arhivisti ga prištevamo k arhivskemu gradivu, muzealci k muzealijam, bibliotekarji k svojemu gradivu. Hkrati so postale fotografije, predvsem razglednice, tudi tržno blago z visoko ceno, kar izkoriščajo preprodajalci tako, da se marsikatera dragocenost zgubi tudi v tujini. Naša prizadevanja naj težijo k temu, da bi se originalno fotografsko gradivo hranilo pri eni ali manjšemu številu institucij, ki bi morale doseči poenotenje strokovne obdelave, zagotovitev ustreznih pogojev za hranjenje in njegovo zavarovaje pred samovoljo prekupčevalcev.

Čeprav se fotografije večkrat pojavljajo le kot ilustrativna poživitev knjig in revij, je njihov pomen za proučevanje novejše zgodovine od srede 19. stoletja dalje mnogo večji, kot ga jim običajno pripisujemo. Fotografske odslikave določenih stanj predstavljajo odraz določene realnosti, čeprav moramo pri uporabi do njih zavzeti enako kritičen odnos kot do ostalega arhivskega gradiva ali literature. Fotografije so nedvomno pomembno dopolnilo ostalemu slikovnemu in pisnemu arhivskemu gradivu in obratno. Vsebinsko neizčrpne so tudi zaradi tega, ker poleg glavnega motiva, ki mu je fotograf namenil pozornost, vsebujejo številne drobne detajle, ki so lahko predmet raziskav najrazličnejših strok. Primer: fotografija odkritja Vodnikovega spomenika ni pomembna samo zaradi upodobitve dogodka, temveč tudi zaradi množice informacij, ki nam jih daje. Za umetnostnega zgodovinarja je zanimiv prostor pred nekdanjim licejem, za etnologa množica pestro oblečenih obiskovalcev ter njihova razvrstitev po ugledu na tribunah in v ostalem prostoru, za zgodovinarja možnost številčnega ovrednotenja prisotnih ter primerjava z navedbami prisotnih v takratnih ljubljanskih časopisih itd. Zelo malo imamo kompleksnih analiz fotografij, čeprav se v zadnjem času posamezni raziskovalci posvečajo tudi tej problematiki (mag. Mirko Kambič, dr. Sergej Vrišer in drugi).

Za raziskovalce so fotografije večkrat trd oreh, ker v glavnem nimajo navedenih osnovnih podatkov, ki so potrebni za njihovo identifikacijo. Le redke imajo navedbo fotografa ali ateljeja, datum nastanka, navedbo motiva, kar otežuje razumevanje fotografij, na katerih so upodobljeni posamezniki ali skupine, da ne govorimo o tehničnih podatkih, ki so bili zanimivi za raziskovalce zgodovine fotografij. Marsi-

kateri kasnejši zapisi na njih, ki navadno temeljijo na spominu, lahko zavedejo uporabnike.

Pri navajanju osnovnih podatkov, potrebnih za identifikacijo fotografskega gradiva (v ZAL se začinja s časom okrog 1860), se oprijemljemo tistih, ki so nam na voljo pri prevzemu v arhiv. Nesporen je pri starejših fotografijah druge polovice 19. stoletja in začetka 20. stoletja avtor fotografije, ki se dokaj pogosto pojavlja v celotnem izpisu ali s kraticami na prvi strani, pogostokrat pa tudi na hrbtni strani fotografije, če vemo, da so v tem času nalepljene na trše kartone različnih velikosti in različnih barv. Ker imamo fotografije in njihovo dejavnost za to obdobje kar dobro raziskane (predvsem mag. Kambič), jih ni težko postaviti v ustrezen čas. Težje gre pri postavitvi nesporne letnice nastanka, razen če je že zapisana ali v časopisju ali v publikacijah objavljena. Odlične fotografe, tudi priseljene, so imela vsa večja slovenska mesta in tudi nekatera manjša (n.pr. Višnja Gora). Če avtor fotografije ni znan, se poslužujemo metode primerjanja načina postavitve motiva, detajlov, kvalitete, formatov in tonov ali odtenkov fotografskega zapisa. Razpoznavanje motiva oziroma vsebine je sorazmerno lahko, razen pri identiteti portretirancev, če nimamo nobenega nespornega podatka. Pomagamo si s primerjanjem in s sodobnimi zapisi in opisi, kar pa ni vedno pogojeno z uspehom.

V času po prvi svetovni vojni se je količina fotografskega gradiva pomnožila in s tem tudi število fotografov. Raznovrstnejše so vsebine oziroma motivi. Fotografija je postala serijski produkt in ne več tako rekoč unikat. Oprema fotografije in formata sta postala bolj enolična ter cenena, s tem pa bolj dostopna ljudem. Le redki fotografi so uporabljali žig na papirju, še bolj redki so podatki na fotografiji. Zato je potrebno biti pri identifikaciji podatkov bolj pazljiv. Če ni primarnega vira za datacijo, to je lastnik ali zbiratelj gradiva, donator, prodajalec, je mogoče priti do podatkov v publikacijah in raziskavah, ki so objavljale tovrstno gradivo in razprave. Najtežje je z gotovostjo identificirati osebe, pri čemer nam pridejo prav pripovedovanja in spomini ter navsezadnje tudi primerjanja oseb in motivov. Pomoč pri zbiranju podatkov so nam velikokrat posamezni detajli kot so oblačila ali načini oblačenja, stavbe, različni predmeti, prometna sredstva, postavitve in znani dogodki. Največ informacij nosijo razglednice, ki so običajno opremljene z vsemi potrebnimi podatki. Manj zanesljivosti in morda več odprtih vprašanj nam odpirajo fotografske plošče in stari negativi tudi zaradi tega, ker se jim manj posvečamo.

Praviloma ohranja arhiv gradivo prvotno ureditev, to je tisto, ki mu jo je dal ustvarjalec in po kateri je bilo gradivo urejeno že sproti,

ob nastajanju, tako da ta ureditev posnema in razodeva organiziranost in naravo dela ustvarjalca. Prvotno ureditev ustvarjalca ohranjajo v naši fototeki predvsem albumi, posamezne manjše serije plošč in negativov, za vse ostale tematske zbirke fotografij, plošč, razglednic pa je bila potrebna nova sistematska ureditev. To pa pomeni velikansko in zamudno delo, posebno v primerih, kjer so pomanjkljivi podatki ali pa jih sploh ni. Prezemanje nepopisanega fotografskega gradiva, brez prevzemnih seznamov ali s pomanjkljivimi seznamami, kar je bilo v preteklosti skoraj pravilo, pomeni za arhivista in raziskovalca izguba dragocenih, morda najbolj pristnih podatkov, ki jih je kasneje sicer možno pridobiti z večjo ali manjšo težavo.

Strokovna obdelava arhivskega gradiva fototeke zajema urejanje, tehnično opremljanje, popisovanje ter izdelavo pripomočkov za uporabo, kar pomeni za raziskovalca kar najboljšo preglednost, urejenost in uporabnost za znanstvene in kulturne namene.

V arhivih se poslužujemo dveh najbolj pogostih načinov urejanja gradiva fototeke:

- a) kronološkega
- b) tematskega

Kateri način se sprejme, je odvisno od vsebine in količinskega obsega zbirke. Za oba načina je prvenstveno identificiranje fotografij, pri čemer se uporabijo podatki iz zapisnika o prejemu, objavljeni albumi, listi, znanstvene in popularne publikacije kot tudi informacije posameznih osebnosti.

Pri kronološkem načinu urejanja in obdelave se identificirane fotografije odlagajo in popisujejo, inventarizirajo po prihodu. Izdeluje se analitični inventar, ki je lahko v obliki kartoteke ali knjige. Vsaka fotografija dobi redno številko inventarja, ki je istočasno sestavni del signature. Pri nas takega načina urejanja ne prakticiramo, vendar v inventarno knjigo vključujemo vse elemente inventarnega opisa kot so:

- redna številka inventarja
- datum prihoda v arhiv
- vsebina, motiv, dogodek
- vrsta (negativ, pozitiv, fotokopija)
- zunanja oznaka (material, format)
- avtor fotografije
- darovalec, prodajalec
- oznaka serije oz. skupine glede na motiv
- število posnetkov
- opombe.

Pri tematskem načinu urejanja in obdelave se fotografije dele na štiri skupine:

1. objekti in stvari - fotografije, urejene po objektih, predmetih, stvareh
2. dogodki - fotografije, urejene kronološko po dogodkih in znotraj dogodkov urejene kronološko

3. osebnosti - fotografije, urejene po abecednem redu priimka, več fotografij ene osebnosti pa kronološko
4. mesta - fotografije, urejene po državah, oblastvih, mestih itd. in urejene po abecedi.

Pri tej vrsti ureditve, ki jo ima ZAL še mnogo bolj razgrajeno, se uporablja kartotečni način obdelave, ki vsebuje naslednje opisne elemente in reprodukcijo originala (18x13):

- inventarna številka
- številka negativa
- zveza z drugimi evidencami
- vsebina
- vrsta, format
- avtor fotografije
- čas snemanja, nastanek fotografije
- darovalec, prodajalec
- posredovalec, lastnik fotografije
- datum posredovanja
- opombe.

Za zbirko fotografij, ki je urejena na tematski način, se izdelata analitični inventar, za katerega se uporabljajo podatki iz kartotečnih listov. Vsaka tematska skupina se začne z redno številko ena. Signatura vsebuje (primer: POZ II/A 1, 36):

- vrsto fotografije (POZ I, POZ II, NEG I, NEG II, NEG III) oz. oznako zbirke
- oznako skupine, serije (A, B, C, D, E, F, G, H, A1, A2, A3, A4, A5 ...)
- redno številko fotografije v okviru skupine

Signatura se beleži na hrbtni strani fotografije originala v gornjem levem kotu. Albumi fotografij, ki vsebujejo tematsko celoto, se vključujejo v odgovarjajočo skupino (v ZAL je to skupina B), a če so različne vsebine, se lahko organizira posebna skupina albumov. Vsaka fotografija iz albuma se obdeluje posamezno in nosi svojo tekočo številko, vsak album pa ima svojo inventarno številko.

Novoprispele fotografije se vnašajo v odgovarjajočo skupino zbirke po redu prihoda, tako da tekoča številka raste.

Kot pomemben informacijski pripomoček za orientacijo po gradivu in vsebini fototečnih zbirk služi uporabnikom Vodnik Zgodovinskega arhiva Ljubljana (Gradivo in razprave, št. 11, 1992, str. 216-217). Vpogled v vsebino arhivskih enot dajo bolj ali manj natančni arhivski popisi, ki so uporabnikom temeljna vsebinska informacija, arhivom pa osnovna evidenca nad gradivom. Z nekaterimi izjemami (posamezne serije fotografij, razglednic, filmov in plošč) imajo pomanjkljiv starejši popis skoraj vse fotografske serije, nekatere pa imajo že popolnejšega novega (albumi, negativi). Začeli bomo z tematsko obdelavo fotografij na kartotečnih listih z reprodukcijami, ki jih bomo dali uporabnikom za raziskave, originalne fotografije pa primerno zaščitili in arhivirali v skladiščnih omarah. Arhivskega inventarja kot najvišje oblike strokovne obdelave (vsebuje historat ustvarjalca in gradiva fonda, sistematično oblikovan popis

gradiva in kazala k popisu) fototeka ZAL še nima. To delo nas še čaka, pri čemer se zavedamo, da ne bo lahko napisati historiata ustvarjalcev, ker jih je veliko in so po večini neraziskani oziroma anonimni.

Literatura:

- S. Vilfan, J. Žontar: Arhivi, Od pisarne do zakladnice zgodovine, Ljubljana 1967
 M. Drnovšek: Ljubljana na starih fotografijah, Razstava fotografij iz fototeke Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Ljubljana 1985
 J. Humer: Naravna in kulturna dediščina ter njeno varovanje v Sloveniji, Ljubljana 1989
 M. Drnovšek (in drugi avtorji): Pozdrav iz Ljubljane, Mesto na starih razglednicah, Ljubljana 1985

- M. Drnovšek (več avtorjev): Pozdravi iz slovenskih krajev, Dežela in ljudje na starih razglednicah, Ljubljana 1987
 J. Šumrada in M. Škrabec, M. Slabe: Cerknica, SO Cerknica 1989
 J. Šumrada in M. Škrabec: Vrhnika prečuden kraj, SO Vrhnika 1990
 Fotoantika (revija)
 M. Kambič (več avtorjev): 150 let fotografije na Slovenskem, 1839-1919, Ljubljana 1989
 S. Bernik (več avtorjev): 150 let fotografije na Slovenskem, 1919-1945, Ljubljana 1990
 B. Kovič (več avtorjev): 150 let fotografije na Slovenskem, 1945-1990, Ljubljana 1990
 S. Benedik (več avtorjev): 150. let fotografije na Slovenskem, 1919-1945, Ljubljana 1990
 B. Kovič (več avtorjev): 150 let fotografije na Slovenskem, 1945-1990, Ljubljana 1990